

## Bakgrundsfakta

2005-03-22, sid 1 (2)

# Historik om Tumba bruk

## Förhistoria

Svensk sedelhistoria är världens längsta. Den började 1661 när Stockholm Banco utfärdade kreditivsedlar, ett smidigt litet pappersark med samma värde och funktion som de otympliga plåtmynten. Papperspengarna var en välkommen världsnyhet, men de var bara på tillfälligt besök. Kreditivsedlarna blev värdelösa när Stockholm Banco gick i konkurs 1668 och efterträdaren Rikens ständers bank hade sådan skräck för sedlar att de skrev in ett totalt sedelförbud i sina stadgar.

Förbudet hävdes 1701 när Rikens ständers bank började ge ut sin variant av sedlar. En personlig handling som fungerade ungefär som modernare tiders checkar, de kallades transportsedlar. Till bankens stora fasa visade sig transportsedlarna vara alldeles för lätta att förfalska. Problemet kunde ligga i att sedelpapperet importerades och att det någonstans på vägen till Sverige hamnade i oärliga händer.

## Bruketets första tid

Den 23 juni 1755 bestämde sig bankens fullmäktige för att köpa Tumba skattegård och starta ett eget pappersbruk. Men för att kunna göra eget papper måste de först smugla in holländska pappersmästare. Och för att sedan kunna betala deras löner och skapa trivsel för dem på bruket hade banken hemliga kassaböcker.

Bankofullmäktiges iver att få igång det egna bruket och omsorgen om de anställda syns i bruksmiljön från den tiden. Allén har samma sträckning nu som då och den anlades 1760. Då kantades den av ett tjugotal hus i prydliga rader. Av dem finns några kvar som genom sin arkitektur och placering ger bilden av ett gediget litet bruk i parkmiljö.

I juni 1759 kunde Tumba bruk leverera papperet till de första nya svenska transportsedlarna. Sedlarna skulle inte gå att förfalska, men för säkerhets skull trycktes de med en finstilt varning: "Den som denne sedel efterapar skal warda hängd; ..."

## Början av 1800-talet

Det syns på Stora stenhuset att tiderna hade blivit kärvare, samtidigt som huset också är ett tecken på att bruket trots allt gick bra. Tumba bruk hade moderniserat sina tillverkningsmetoder för att få bättre lönsamhet. Den stora, stadslika byggnaden byggdes i samma anda; en stor byggnad var mer rationell än flera små.

Det var arkitekt Carl Christoffer Gjörwell som ritade Stora stenhuset. När det var klart 1822 behövde brukets arbetare inte längre trängas tio stycken i samma rum. Ett annat tecken på att bruket gick bra är att den store Gjörwell 1825 till och med anlätades för att rita en bruksbyggnad som Stallet och oxhuset.

Under den här tiden började Tumba pappersbruk tillverka lamellerat sedelpapper. Efter att ha gjort lite stillsamt industrispionage i Frankrike.

## **Bakgrundsfakta**

*2005-03-22 sid 2 (2)*

### **Sekelskiftet 1900**

Tumba bruk började likna ett litet samhälle när det bebyggda bruksområdet breddades med sju små arbetarhus norrut. De ritades och byggdes mellan 1891 och 1910 av byggmästare Anders Emil Magnusson. I både skala och arkitektur ansluter de till brukets 1700-talsbebyggelse.

När brukets äldsta byggnad, Gula stenhuset från 1760, skulle byggas om och bli förvaltarbostad anlätades arkitekt Aron Johansson. Han ritade Förvaltarbostaden som en ståtlig privatvilla och när ombyggnaden var klar 1894 kan bruket sägas ha fått den herrgårdsbyggnad det dittills saknat.

Sedlar gjorda av papper från Tumba bruk var vid den här tiden så fina att de väckte beundran när de ställdes ut på utställningar. Fram till 1897 hade förutom Riksbanken också privata banker sedelutgivningsrätt.

### **1900-talets första hälft**

Bruket i stort sett nuvarande utseende 1927, då blev de sista av arkitekt Erik Westergrens arbetarbostäder klara.

Westergren ritade två hustyper. En som hade tagit till sig det tidiga 1900-talets trädgårdsstadstradition med lätta villor och en lite högtidligare sort som har drag av tjugotalsskandinavism. Arbetarbostäderna slutinspekterades av Westergrens mer välkände arkitektkollega Erik Lallerstedt som fann dem vara mycket bra.

Som ett av de sista länderna i världen slutade Sverige med handgjort sedelpapper. Först på 1940-talet mekaniserades tillverkningen helt. Men sedlarna gjordes fortfarande av lump och kunde en gång ha varit allt från brandslangar till defekta frackskjortssnibbar.

**För mer information kontakta:** *Hadi Lotfi*, telefon: 08-696 72 38, e-post: [hadi.lotfi@sfv.se](mailto:hadi.lotfi@sfv.se)

---

**Tradition i utveckling.** Vi har många kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i vårt land. De är en del av vår gemensamma historia och framtid. Statens fastighetsverk förvaltar Sveriges nationalbyggnader och fria marker; slott och kungsgårdar, teatrar, museer, ambassader och en sjundedel av landets yta bestående av skog och mark.